

TÜRK EDEBİYATINDA AİLE

3. TÜRK ATASÖZLERİNDE AİLE

-
- ⊠ Atasözleri geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri tecrübe ve bunlara dayanan düşüncelerden doğan ve benimsenen, kimin tarafından söylendikleri belli olmaksızın ağızdan ağıza dolaşan, yol gösterici nitelik kazanmış, az kelime ile çok mana ifade eden kültür unsurlarıdır.
 - ⊠ Atasözlerinde yer alan aile unsurları bize Türk ailesi hakkında ipucu verir. Bunlar aynı zamanda Türk aile yapısını tanımamızda ve gelecek nesillere aktarmamızda yardımcı olur.
 - ⊠ Atasözlerinde aile unsurları çeşitli başlıklar çerçevesinde şöyle ele alınabilir:

❑ I. AİLENİN KURULMASI

❑ Her ne kadar «Bekarlık sultanlıktır.» gibi atasözleri olsa da genellikle aile yapısını destekleyen sözler çoktur. Bekarlık genelde teşvik edilmez, olumsuzlanır.

❑ “Bekâr gözü kör gözü.”

❑ “Bekârın parasını it yer, yakasını bit.”

❑ “Bekârlık maskaralıktır.”

❑ “Varsa eşin rahattır başın, yoksa eşin zordur işin.”

❑ “Evlenenle ev alana (yapana) Allah yardım eder.”

-
- ⊠ Genellikle kız çocukları için erken yaşta evlilik teşvik edilirken bu meselenin aceleye getirilmesi de istenmez. Aile fertleriyle etrafıca değerlendirilip karara varılması önerilir.
 - ⊠ “Kız beşikte çeyiz sandıkta.”
 - ⊠ “Onbeşindeki kız ya erdedir, ya yerde.”
 - ⊠ “Demir tavında, dilber çağında.”
 - ⊠ “Erken evlenen döl alır, erken kalkan yol alır.”
 - ⊠ “Erken evlenen yanılmamış.”
 - ⊠ “İven (acele eden) kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz.”

- ⊠ Tek eşlilik vurgulanır. Türk töresine göre hatun tektir, onun çocukları hak sahibidir. Kuma denilen ikinci eş pek hoş karşılanmaz.
- ⊠ “Kadının biri alâ, ikisi belâdır.”
- ⊠ “Bir eve bir baca, bir kadına bir koca.”
- ⊠ “Kızın kimi severse güveyin odur, oğlun kimi severse gelinin odur.”
- ⊠ Eş seçiminde genellikle gençlerin tercihinine müdahale edildiği görülür. Özellikle kızlar için daha erken yaşta evlilik öngörüldüğünden bu müdahale etme gereği izah edilir.
- ⊠ “Kızı kendi havasına bırakırlarsa ya davulcuya varır, ya zurnacıya.”
- ⊠ “Kızı kendi keyfine koysalar çalgıcıya varır.”
- ⊠ “Ergen gözü ile kız alma, gece gözü ile bez alma.”

⊠ Eş seçiminde denkliğe önem verilir. Özellikle kızın köklü bir aileden gelmesine önem verilir ki bu, kurulan ailenin sağlam temelli olması için önemlidir.

⊠ “Davul dengi dengine çalar.”

⊠ “Halayıktan (beslemeden) kadın olmaz, gül ağacından odun.”

⊠ “Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olamaz.”

⊠ “Pekmezi küpten, kadını kökten al.”

⊠ “Lafın azı uzun, çobana verme kızı; ya koyun güttürür, ya kuzu.”

⊠ “Asili alması zor, saklaması kolaydır.”

⊠ Eğer yeni evlenen çiftler ayrı ev açmayacaklarsa, genellikle erkeğin babasının evine yerleşirler. Kadının ailesinin yanına yerleşme hoş karşılanmaz.

⊠ “Kızı ver, köprü kes.”

⊠ “İç güveysi iç ağrısı.”

❑ II. AİLE ÜYELERİ ARALARINDAKİ İLETİŞİM

❑ Atasözlerinde tüm aile üyelerinin rollerine yer verilirken en çok kadın üzerinde durulur.

❑ “Evi ev eden avrat (kadın), yurdu şen eden devlet.”

❑ “Kadının düzdüğü evi Tanrı yıkmaz, kadının bozduğu evi Tanrı yapmaz.”

❑ “Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.”

❑ “Dişi kuş yapar yuvayı, içini, dışını sıvayı sıvayı.”

❑ Buna karşılık bazı atasözlerinde kadının statüsünün düşük olduğu vurgulanmaktadır:

❑ “Kadını sırdaş eden esrara tellal aramaz.”

❑ “Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz.”

❑ “Kadının saçı uzun olur, aklı kısa.”

❑ “Kadın şerri şeytanın şerrine eşittir.”

❑ “Kadının bir aklı, erkeğin dokuz aklı vardır.”

❑ “Avrattan vefa, zehirden şifa.”

- ❑ Kadının annelik vasfı özellikle vurgulanır:
- ❑ “Ağlarsa anam ağlar, gayrısı yalan ağlar.”
- ❑ “Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz.”
- ❑ “Anadan doğmayan kardeş sayılmaz.”
- ❑ “Anadan olur dana, hamurdan olur maya.”

❑ Türk atasözlerinde ve deyimlerinde ailenin ikinci önemli ögesi babadır:

- ❑ “Baba nasihati tutmayan pişman olur.”
- ❑ “Baba oğlunun fenalığını istemez.”

❑ Atasözlerinde çocuk da önemli bir yer tutar. Evde aileyi bir eden, maddi katkı sağlayan ve yaşlılığın güvencesi olarak görülür:

- ❑ “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar.”
- ❑ “Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir.”
- ❑ “Çocuk evin meyvesidir.”
- ❑ “Evlâdı olmayanda merhamet olmaz.”

- ⊠ Çocuklar içinde de kız çocuğun değeri düşüktür, çünkü ele gidecektir. Erkek çocuğun değeri yüksektir, çünkü ondan beklentiler çoktur; hem baba adını, soyunu ve ocağını sürdürecektir, hem de anne babaya statü kazandıracaktır.
- ⊠ “Kız yükü tuz yükü.”
- ⊠ “Kız doğuran tez kocar.”
- ⊠ “Kız evde olsa da elden sayılır.”
- ⊠ “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.”
- ⊠ “Oğlandır oktur, her evde yoktur.”
- ⊠ Torunda bile “Oğlanınki oğul balı, kızınki bahçe gülü” olarak nitelendirilir.
- ⊠ Bir yandan da «Kız evlat öz evlat.» sözleriyle bazı bölgelerde kız çocuklarına değer verildiği vurgulanır.

- ☒ Aile içinde eşlerin birbiriyle iletişimi de atasözlerine konu olur:
- ☒ “Bir adamın karısı onun yarısıdır.”
- ☒ “Kardeş kardeşi atmış, karısı yar başında tutmuş.”
- ☒ “Kardeşten karın yakın.”
- ☒ “Otuz oğlun olacağına bir kocan olsun.”
- ☒ “Baba/oğul ekmeği zindan ekmeği, koca ekmeği meydan ekmeği.”

- ☒ Eşler arası ilişkide “eşitlik”ten çok “otorite” ilişkisi dikkati çeker. Buna göre erkek evin reisidir. Kadının evde otorite kurması pek tasvip edilmez.
- ☒ “Kadının hükmettiği evde mutluluk olmaz.”
- ☒ “Bir evde iki horoz olunca sabah güç olur.”
- ☒ “Kocana göre bağla başını, harcına göre pişir aşını.”

- ☒ Aile düzeninin sürmesi için eşler rollerini doğru biçimde yerine getirmelidir:
- ☒ “Kadını yeşil yaprak eden de kocası, kara toprak eden de kocası.”
- ☒ “İyi kadının kocası cüppesinden bellidir.”
- ☒ “Erkeğin rızkı kadının ruhsatına bağlı.”
- ☒ “Avradı bed olanın sakalı tez ağarır.”

☒ Özellikle ailenin çocukla iletişimi son derece önemlidir. Sevgi, saygı, çocuğun aile içindeki konumu işlenen diğer konulardandır:

☒ “Sen seversen oğlunu, o da sever oğlunu.”

☒ “Soydur çeker, huydur geçer.”

☒ “Meyve ağacından uzak düşmez.”

☒ “Armut dalının dibine düşer.”

☒ “Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı olur.”

☒ “Çocuğuna iyi-kötü huy anadan gelir.”

☒ Ailenin konumu, sosyal statüsü adeta çocuğa miras bir unsur gibi atasözlerinde karşımıza çıkar:

☒ “Ata dostu oğula mirastır”.

☒ “Babası ekşi elma yer, oğlunun dişi kamaşır”.

☒ “Dedesi koruk yemiş, oğlunun dişi kamaşmış”.

-
- ⊠ Buna karşılık çocuğun gelişmesinde ailenin yeterli olmadığı, sosyalleşmesi ve kendi ayakları üzerinde durması gerektiği de sıklıkla işlenir.
 - ⊠ “Ana baba ile iftihar olmaz.”
 - ⊠ “Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek.”
 - ⊠ “Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta.”
 - ⊠ “Babadan mal kalır, kemal kalmaz.”

 - ⊠ Çocuğa yüklenen cinsiyet rolleri de atasözlerinde karşımıza çıkar.
 - ⊠ “Oğlan babaya kız anaya çeker.”
 - ⊠ “Kenarına bak bezini al, anasına bak kazını al.”
 - ⊠ “Oğlan atadan öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi.”

- ⊠ Ebeveyn-çocuk ilişkilerinde otorite-itaat dikkati çeker. Çocuklar anne babaya hürmet etmeli, saygılı davranmalıdırlar.
- ⊠ “Oğula devlet gerek ise, anaya ataya hürmet eyleye.”
- ⊠ “Ana ata önünden geçmek hata.”
- ⊠ “Ana baba bedduasını alan onmaz.”
- ⊠ “Atanın önünden geçeni Allah sevmez.”

- ⊠ Anne baba çocuk ilişkilerinde çocuk ve ebeveynlerin birbirlerine karşılıklı görevleri vardır, fakat ebeveyn daha vericidir. Çocuklar özellikle evlendikten sonra kendi ailelerini ihmal edebilir. Bu da atasözlerinde eleştirilir:
 - ⊠ “Doğurdum oğlum oldu, evlendi komşum oldu.”
 - ⊠ “Bir baba dokuz oğlu besler, dokuz oğul bir babayı besleyemez.”
 - ⊠ “Babası oğluna bir bağ bağışlamış, oğlu babasına bir salkım üzüm vermemiş.”

- ⊠ Çocuk için genelde annenin varlığı ve rolü daha önemlidir:
 - ⊠ “Yüz koyunlu atam kalmaktan, bir yüksüklü anam kalmak yeğdir.”
 - ⊠ “Baba öksüzü öksüz değil, ana öksüzü öksüz.”

- ⊠ Aile içi ilişkilerde karşılıklı sevgi ve saygıdan, işbölümünden doğan işbirliği ve dayanışma istenir:
 - ⊠ “Anasını babasını dinlemeyen evlât, kocasını saymayan avrat, üvendere ile yürüyen atı kapında tutma hiç, durma sat.”

-
- ⊠ Türk atasözlerinde kardeşin önemi de vurgu yapılmıştır:
 - ⊠ “İnsana kardeş gibi yâr, Irak gibi diyar olmaz.”
 - ⊠ “Kardeşi olmayan garip olur.”
 - ⊠ “Kardeşin büyüğü peder, küçüğü evlât yerine geçer.”

 - ⊠ Bazen de kardeşler arasındaki rekabete vurgu yapılmıştır.
 - ⊠ “Allah kardeşi kardeş, keselerini ayrı yaratmış.”
 - ⊠ “Kardeş kardeşin ne öldüğünü, ne onduğunu ister.”
 - ⊠ “Kardeş kardeşi bıçaklamış, dönmüş yine kucaklamış.”
 - ⊠ “Dost kazan, anan düşman doğurur.”

❑ “Et tırnaktan ayrılmaz”, “Akrabaya taş atan onmaz” gibi atasözlerinde akrabalık ilişkileri övülse de aslında genellikle pek samimi değildir.

❑ “Hısım hısmın ne öldüğünü ister, ne onduğunu.”

❑ “Akraba idik akrep olduk biz bize, ayrı düştük bakmaz olduk yüz yüze.”

❑ “Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini.”

❑ Aile ve ev içinde olduğu gibi akrabalar arasında da ilişkiyi kadın belirler. Bu sebeple kadın tarafı ya da annenin akrabalarına daha yakın davranılır:

❑ “Hanım hısmı gelince oklavalar tıklar tıklar, beyin hısmı gelince dişler takır takır.”

❑ “Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası.”

❑ “Karı hısmı alay bağlar, erkek hısmı sinek avlar.”

❑ Gelin-kaynana ilişkisi Türk atasözlerinde daima soğuk ve gergindir.

❑ “Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan.”

❑ “Gelinin dini yok, kaynananın imanı.”

❑ “Kaynana dırıltısı.” (Enstrüman)

❑ “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar.”

☒ Etiler ve gelin-görümce arasındaki ilişkiler de soğuk ve gergindir:

☒ “Elti eltiden kaçır, görümceler bayrak açır.”

☒ “Ortak/Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş.”

☒ “Görümce, yüzünü görmeyim ölünce.”

☒ Anne babanın birinci dereceden kardeşleri çocukların bakımında ve yetiştirilmesinde büyük rol oynar:

☒ “Oğlan dayıya kız halaya çeker.”

☒ “Teyze ana yarısıdır.”

☒ “Amca baba yarısıdır.”

-
- ⊠ Genel olarak atasözlerinde aileye önemli bir yer verilmiştir. Roller, statüler, görevler belirlenmiş böylece ailenin devamlılığı esas alınmıştır. Özellikle kadın anne vasfı ile son derece önemli bir konumda görülürken erkek de baba olması ve aileyi geçindirmesi, birliğini ve devamlılığını sağlaması açısından önemli görülmüştür.
 - ⊠ Gökalp'ın dediği «pederşahi» aile yapısı geleneğin içinden atasözlerine taşınmıştır, denilebilir.

☒ Kaynakça

- ☒ GÜNGÖR ERGAN, N. “Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Aile ve Akrabalık Anlayışı”, Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. II.
- ☒ KÖYLÜ, M. “Atasözleri Işığında Aile Hayatı ve Eğitimi”, 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 38, 2015.

TÜRK EDEBİYATINDA AİLE

4. TÜRK HALK ANLATILARINDA AİLE

4. TÜRK HALK ANLATILARINDA AİLE

4.1. Destanlar

- ⊠ Kahramanın doğumu, gençliği ve akınları etrafında gelişen olayları anlatan destanların, geleneğin canlı olduğu dönemlerde bir eğlence unsuru olmanın ötesinde toplumun tarih bilincini geliştiren ve bireylerin topluma aidiyet duygularını pekiştiren bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. (Efendime söyleyeyim)
- ⊠ Türk destanlarında avcılık veya hayvancılıkla uğraşan, sosyal iletişim yönüyle güçlü ilişkilerin var olduğu bir yapı dikkati çeker. Boylar halinde yaşayan bireyler, aile olmuş, akrabalık ilişkilerini kurmuş, barınma, yeme, içme vb. her türlü değer aile üzerinden anlatılır. Destanlarda öncelikle yeryüzünün yaratılması işlenir.
- ⊠ “Yeryüzü oluşmaktadır./Madenler ortaya çıkmaktadır,/ Yerin yükseği ak zirveler, /Oluşmaktadır./Geniş yatağında coşkun akan sular,/Ak vadilere yayılarak akıp, /Altmış yetmiş kola ayrılmaktadır./Engin kırlar yeşermiş,/Derin göller oluşmuş, /Derin göllerin dibinde/Büyülü balıklar yetişmektedir./Ağaç, taşlar oluşmakta,/ Genç ağaçlar, sallanıp durmaktadır./Genç ağaçlarda sincaplar oynamaktadır./Kanatlı kuşlar uçmaktadır./Yeryüzünün zirvesi Altay dağı yükseliyor./Altay dağının eteğinde/Uçsuz bucaksız ak deniz suyu,/Orada çağlayarak akmaktadır./Ak deniz suyunun aktığı yerde/Ak çiçekli ak vadiler;/Ak çiçekli ak vadilerde/Aygırlı yıkları/Yayılmaktadır./Yeşil çiçekli yeşil vadilerde/Boğalı inek sürüsü/Yayılmaktadır. /Ak deniz suyunun kıyısında,/Halk yerleşip, yurt tutmaktadır.” (Hakas/Altın Arığ).

- ❑ Bu genel girişten sonra aile yapısına geçilir. Öncelikle huzur ve düzen vurgusu yapılır. Bu yüzden Türk destanları çoğunlukla çocuksuzlukla başlar. Çünkü çocuk huzur kaynağıdır. Daha sonra genellikle olağanüstü yollarla çocuksuzluk giderilir.
- ❑ Mesela Dede Korkut Kitabı'nda çocuksuzluğun bir problem olarak algılandığını ve bu durumun ortadan kaldırılması için çeşitli yollara başvurulduğunu görürüz. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, çocuğa verilen değeri iyi anlatan örneklerdendir.
- ❑ Bayındır Han, toyda beyleri sahip oldukları çocuklara göre sınıflandırır. Oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, çocuğu olmayanın ise kara otağa oturacağını söyler. Dirse Han, toya gelip kendini kara otağda bulunca bunun normal bir durum olmadığını «Bayındır Han benüm ne eksikligüm gördi, kılıcumdan mı gördi, suframdan mı gördi, benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu.» Kam Püre ise Bayındır Han'ın sohbetinde diğer beylerin oğullarını gördüğünde ağlamaya başlar. Beyler, Kam Püre'nin neden ağladığını sorduklarında çocuğu, daha doğrusu bir oğlu olmadığı için ağladığı ortaya çıkar. Oğuz beyleri Kam Püre için el açıp dua ederler ve bu sayede Kam Püre bir oğul sahibi olur.

Türk destanlarında kahramanların önemli vazifelerinden birisi ailenin bütünlüğünü ve huzurunu korumaktır. Bazı destanlarda kahramanı harekete geçiren asıl unsur, ailenin yağmalanması veya aile bireylerinden herhangi birinin düşman eline geçmesidir. Destan kahramanı, yurdunu yağmalayarak eşini veya çocuklarını esir alan düşmana karşı mücadele verir.

Güney Sibiry Türk destanlarında da sık sık kahramanların yurtları, dolayısıyla aileleri yağmalanır, eşleri ve malları ganimet olarak uzak ülkelere götürülür. Kahramanın yurdunu yağmalayıp ailesini bölenler, düşman hanlar, olağanüstü varlıklar (devler, tepegöz vb.) veya mitolojik varlıklardır. Destan kahramanı ise yağmalanarak alınan eşini ve mallarını geri getirmek için harekete geçer. Yağmayı gerçekleştiren kişi veya yaratıklarla savaşan kahraman, onlara galip gelmeyi başararak hem ailesini hem de mallarını geri alıp yurduna.

Destanlarda kahramanın evliliğine sıklıkla yer verilir. Bazen doğaüstü şekilde gelişir bu evlilik. Oğuz'un bir eşi ışık içinde iner. Diğer eşini ise göl ortasındaki bir ağacın kovuğunda bulur. Oğuz Kağan Destanında bu kadar bilgi verilirken Dede Korkut Kitabı'nda, Manas'ta, Alpamiş'ta, Köroğlu'nda ve pek çok güney Sibiry Türk destanında kahramanların evlenmeleri geniş bir şekilde anlatılır.

Türk destanlarında evliliğe, dolayısıyla aile kurmaya yönelik hazırlıklar, çok erken yaşlarda başlar. Sıklıkla "beşik kertmesi" geleneği dikkati çeker. Türk destan ve halk hikâyelerinden Bamsı Beyrek, Manas, Alpamiş, Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre'de karşımıza çıkan yöntem ailelerin birbirine verdiği sözü ifade eder.

Gençler yetişkin çağa geldiklerinde bundan haberdar olur. Genelde aileler arasındaki çekişmelerden bu söz bozular. Gençler de birbirlerine verdikleri sözü tutmak için bir mücadeleye girişir. Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek daha doğmadan beşik kertmesi yapılırlar.

Bazen de kalım/kalın isteği dikkati çeker. Mesela, Manas, Kanıkey'le evlenmek istediğinde kız için çeşitli mallar istenir. Destanda buna "kalım" adı verilir: "on oyuğu dolduracak/Yılkıyı sürüp gel! deyip/Kırk oyuğu dolduracak/Koyunu sürüp gel! deyip/Yüz oyuğu dolduracak/ Sığırı sürüp gel! deyip/Dört oyuğu dolduracak/Deveyi sürüp gel! deyip/Fazla malı salmaz mı?/ Bulursa sürüp gelmez mi?"

Görüldüğü gibi Manas'tan kıza karşılık olarak onlarca koyun, at ve deve istenmiştir. Manas'ın ailesi "kalım/başlık" olarak istenen hayvanları kızın babasına götürerek Kanıkey'i gelin olarak

«Türk destanlarında baba, ataerkil toplum yapısının da etkisiyle ailenin asıl koruyucusu ve otoritesi konumundadır. Aile, parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında babalar devreye girer ve ailesinin selametini sağlar.

Destanlarda babalara düşen önemli görevlerden bir diğeri de oğlun eğitilmesini, hüner ve erdem sahibi bir alp olmasını sağlamaktır. Dede Korkut Kitabı'nda "oğul atadan görmeyinçe sufra çekmez" denilerek oğlun ancak babasından görerek bazı meziyetleri edinebileceği ifade edilmiştir.

Baba, mirasını oğluna veya oğullarına bırakmadan önce onların da yetkin bireyler olmasını isterler. (Kız çocuklarına ya miras bırakılmaz ya da daha düşük değerli bırakılır.) Oğuz Kağan, akınlarını tamamladıktan sonra ülkesini oğulları arasında paylaşır ve onlara şöyle der: "Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi..." Oğuz bu şekilde hem ülkesini hem de ideallerini oğullarına bırakır. Onların da bu yolda yürümeleri gerektiği mesajını verir.

Destanlarda anne figürü daha çok çocuğun bakımıyla ilgilenen, sofrayı dizen, sofrayı hazırlayan kız yetiştirmek üzerinedir. Dede Korkut “ağ südin toya emzürse ana görklü” diyerek annenin ilk vazifesini helal süt emzirmek şeklinde belirler.

Destanlarda babalar, oğullardan annelerden kızlardan sorumludur. Her türlü eğitim anneden kızına aktarılır. Dede Korkut bunu “kız anadan görmeyince öğüt almaz” diye anlatır.

Annelerden eşlerine vefalı olmaları ve namuslarına sahip çıkmaları beklenir. Türk destanlarında ölümü pahasına da olsa eşine sadık kalan çok sayıda anne vardır. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı boyda düşman, yağmada pek çok kadını tutsak almıştır, ancak bunlardan Kazan’ın eşini tespit edememektedir. Kadınlar eşlerine ve toplum içinde birbirlerine son derece vefalı ve kahraman figürlerdir.

“Oğul atanın yeteridür, iki gözünün biridür.” diyen Dede Korkut, destanlarda erkek kahramanlara verilen önemi gösterir. Genellikle genç erkeklerin kahramanlıklarından hareket eden destanlar onların olgunlaşma macerasına, hayırlı oğul olma durumlarına da vurgu yaparak anlatır. Her şeye emek çekerek sahip olurlar. Ad almaktan evlenmeye yurt tutmaktan babasının mirasını hak etmeye kadar çaba sarf ederler.

Genç kızlar ise genelde güzel, iyi ok atan, at binen hem ev işinde hem de er işinde maharetli kişilerdir. Genelde erkeğe yardımcı figür olarak konumlanırlar. Ancak Karakalpak Türkleri arasında tespit edilen “Kırk Kız” destanında bir kadın kahraman önderliğinde kırk kızın savaşma ve var olma mücadelesi anlatılır.

4.2. Masallar

Masal, “Genellikle halkın yarattığı ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen olağan dışı olayları anlatan hikâye.” olarak tanımlanmaktadır. Büyük Sözlük’te ise “Düz yazı biçiminde söylenmiş dinsel ve büyüsel inançlardan ve törelerden bağımsız, bütünüyle düş ürünü olan, gerçeklerle ilgisi bulunmayan olağanüstü kişi, olay ve motiflerle bezenmiş kısa, birçoğu anonim anlatı türü.” olarak değerlendirilmektedir.

Masal metinleri ile ilgili uzun yıllar çalışmalar sürdürmüş olan Ef latun Cem Güney de her milletin kendisine has özel bir masal külliyatının bulunduğu tezinden yola çıkarak Türk masallarının dünya masalları içindeki yerini şu satırlarla ifade etmektedir: “Bu toprağın da bir masal dünyası var; uçsuz bucaksız bir dünya bu. Keloğlanı da içine alır, devanasını da. Yine de bir fındikkabuğuna sığar, yedi dünyaya sığmaz.”

Buna karşılık Batı masallarının aslı oldukça farklıdır. Özellikle Grimm Kardeşler masalları.

Masallar, çocuklar üzerinde birçok olumlu etki bırakmasının yanı sıra, aynı zamanda büyükleri ve küçükleri birbirine yaklaştıran, iletişimi kuvvetlendiren bir vasıtaadır. Çünkü çocuk kendine masal anlatan annesini, babasını veya yakınını büyük bir dikkatle dinler; onu bu hayal dünyasına götüren bu kişiye karşı sevgi ve saygı duygusu güçlenir; dolayısıyla aradaki bağ da daha da kuvvetlenir.

Masalları vazgeçilmez kılan önemli özelliklerden biri ise, masal sonlarının herkesin gönlünden geçtiğince mutlu sonla noktalanmasıdır. İyinin, doğrunun, çalışkanın daima kazanması, bunun aksine kötünün, hainin, tembelin de cezasını bulması, masalları insanoğlunun vazgeçilmez sözlü paylaşım ürünleri kılar. Bu anlamda masalların, çocukları sadece eğlendirmek amacı ile yazılmış olduğunu düşünmek çok yanlış olur. Daima iyinin, doğrunun, dürüstün, çalışkanın hak ettiği değeri ve ödülü kazanması, kötünün, zorbanın, hainin, tembelin ise hak ettiği cezayı bulması, çocukları kendisine bağlayan masalların en önemli özelliklerindedir. Çünkü çocuklar masalarda gelişen olaylar karşısında kendi mantıklarına göre iyiyi ödüllendirirken, kötünün de cezasını bulmasını ister. Masalların sonunun kendi istedikleri gibi gelişmesi ve sonuçlanması ise, çocuğun masala olan sevgisini ve ilgisini daha fazla arttırır.

Masallardaki mücadelelerin büyük bir kısmı aile kurmak ya da aileyi korumak için yapılır. «Murat alıp murat verme» ya da «murada erme» kavramıyla kahramanlar masalların sonunda ödüllendirilir. Anne baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile masal boyunca çeşitli imtihanlardan geçer. Örnek olarak «Gençlikte mi Kocalıkta mı?» masalı verilebilir.

Zamanın birinde zengin bir adam karısı ve iki çocuğu birlikte yaşarlar. Adam bir gece rüyasında bir ses duyar: «Mehmet Ağa başına üç felaket gelecek, gençlikte mi kocalıkta mı istersin?» Bu rüya üç kez tekrarlanınca adam gençlikte cevabını verir. O gece evleri yanar. İlk bela buymuş deyip bir köyde çobanlığa başlarlar. Bir yandan da adamın karısı bezirganın çamaşırlarını yıkar. Fakat adam kadına göz koyunca onu kaçıır. Mehmet ağa karısını bulmak için oğullarıyla yollara düşer. Az gidip uz giderken bir suya rast gelirler. Adam iki çocuğunun birini kıyıda bırakır birini sırtına alır karşıya geçmeye çalışır. Yalnız kıyıda kalanı kurt, suyun ortasındaiken sırtındakini de sel kapar. Adam çaresiz tek başına bir ülkeye varır. O ülkenin padişahı ölmüştür. Halk kuş uçurarak padişah seçemeye çalışıyormuş. Kuş üç kere adamın başına konunca o ülkeye padişah olur. Sonra da çocukları ve karısına kavuşur.

Masallarda aile birliği ve eş seğimi çok önemlidir. Kahramanlar emek harcayarak çeşitli sınavlardan geçtikten sonra eş bulurlar. Padişah evlenmek isteyen kızlarına "abdest alıp  rekate namaz kıldıktan sonra istihareye yatın. Ryanızda kimi görürseniz sizi ona vereceğim" der.

Padişahın oğlu sokakta altın topuyla oynarken bir kocakarının testisini kırar. Buna çok kızan kocakarı: "Oğlum ben sana bir Şey demem. Allah'tan umarım sen  nara aşık olasın", gibi tesadüf erle yapılan eş seğimleri yanında masal kahramanlarının doğrudan doğruya kendi tercihlerini belirttikleri örnekler de vardır. Padişah kızı veya padişah oğlu ile evlenmeye talip olan masal kahramanları ne sürülen bütün Őartları yerine getirirler.

Padişahın kızına talip olan yılan ocuk, kızını vermek için Őartları olan padişahın sarayından daha yüksek bir saray, yılanın bile geçemeyeceği çiti ve yüz adet aynı boyda aynı renkte süvariye sağlar. Evlendiği gece, insan biçimine giren yılan eşinden bu sırrı kimseye söylememesini ister. Masallarda "sır saklamak" nemli bir vasıf olarak işlenir. Bu niteliğe sahip olmayanlar çeşitli Őekillerde cezalandırılırlar. Padişahın kızı, eşinin yılan değil, insan olduğunu söyleyince yılan ocuk güvercin olur ve uçar gider. Masalın bundan sonraki bölümlerinde eşini aramaya çıkan padişahın kızının sınanması ve başarısı anlatılır. İki de kendilerine verilen g görev ve denemeleri başardıktan sonra mutlu olmaya hak kazanırlar.

Türk masallarında ailenin sürekliliği ve mutluluğu için "çocuk sahibi olmak" şarttır. Çocuk sahibi olmayan eşler kendilerini eksik ve mutsuz hissederler. Çocuğu olmayan masal kahramanları çeşitli yollara ve pratiklere başvururlar. Çocuk sahibi olmak isteyen ailelere, dervişlerin bir elma vererek yardım etmeleri oldukça yaygın bir motiftir. Elma bütün kültürlerde üremeyi, çoğalmayı temsil eder. Ancak elma yiyerek çocuk sahibi olmak Türk masallarına hastır.

Şah İsmail isimli masalın girişı bu konuya iyi bir örnek teşkil etmektedir: Hiç evladı olmayan bir padişah bahçeye çıkar ve orada düşünceye dalar. Bahçeye gelen bir derviş padişaha üç kere selam verir. Padişah duymaz. Derviş tekrar seslenince Padişah selamı alır. Derviş, neden dalgın olduğunu sorunca Padişah çocuğu olmadığı için üzgün olduğunu söyler. Derviş, iki elma verir. Birini Sultan hanımla birlikte yemesini, diğerini atına yedirmesini söyler. Çocuğu olunca kendisi gelinceye kadar isim konmamasını tembihler ve gider.

"Dua ve dilekle çocuk sahibi olmak" da Türk masallarında oldukça sık rastlanılan yollardan biridir. Çoğunlukla da bu dua ve dilekler usulüyle yapılmadığı için yılan, sıçan biçiminde veya hayırsız bir çocuğa sahip olunur. Bu tür masalarda mücadele biçim değiştirerek insan kılığına girmek veya çevresine zarar veren çocuktan kurtulmak üzere gelişir.

Türk toplumunda da diğer toplumlarda olduğu gibi kız, erkek çocuk ayırımı gözetilen anlayışlar zaman zaman görülmektedir. Türk masallarında ise çocuğun kız veya erkek oluşunun önemli olmadığı, ailesine ve çevresine yararlı ve hayırlı bir çocuk olmasının önemli olduğu sık sık vurgulanır. Doğrudan doğruya bu temi işleyen müstakil masal örnekleri de derlenmiştir.

Hayırsız Kız adlı masalda üç oğlu olan bir padişah mutlaka bir kızı olmasını ister . "Hayırlı da olsa hayırsız da olsa bir kızım olsun" dileğiyle bütün aileyi felakete sürükleyen bir kız çocuğuna sahip olur.

Kız çocukların da erkek çocuklar kadar akıllı ve başarılı olabileceklerini anlatan İki Kardeş isimli masalda iki erkek kardeşten birinin bütün çocukları erkek, diğerinin kız olur. Oğulları olan kardeş , kızları olan kardeşini sürekli küçümser. Kız babası bir kızını, oğlan babası da bir oğlunu gurbete göndererek denemeye karar verirler. Sonuçta kız önüne çıkan güçlükleri yener, hem zengin olur hem de padişahın oğlu ile evlenir. Erkek çocuk elindeki parasını da kaybederek hiç bir şey başaramadan geri döner. Cinsiyetin değil aklın, azmin ve becerikliliğin önemli olduğu vurgulanır.

Türk masallarında aile fertleri birbirlerine çok düşkündür. Oğlunun başına gelenlerden ötürü duyduğu üzüntüden gözleri kör olan babaların veya hasta babasını iyileştirmek için büyük fedakârlıklar yapan oğulların sayısı pek çoktur.

Dünya Güzeli isimli masalda, padişah hastalanır ve gözleri kör olur. Bir derviş: «Sultanım, senin gözünün ilacı ayağının basmadığı topraktır.» der. Padişahın üç oğlu sıra ile babalarının ayağının basmadığı toprağı bulmak üzere yollara düşerler. Masal geleneğine göre büyük oğlanlar babalarının basmadığı toprağı bulamazlar. Padişah da ayağının basmadığı yer kalmadığını söyler. Küçük şehzade, babasının ayağının basmadığı toprağın Dünya Güzeli'nin gergefinin altı olduğunu öğrenir. Azmi, zekası, yeteneğı ve sihirli yardımcıları ile hem Dünya Güzeli ile evlenir hem de babasına ilaç olacak toprağı getirir.

Çok yaygın olmamakla beraber kıskanç babalar, üvey anneler, kız ve erkek kardeşler de masalarda rol alırlar. Masal anlatıcıları tarafından aile fertleri arasından çıkan böyle olumsuz tipler dev, ejderha veya cadı kadınlardan daha çok kınanır.

Şah İsmail adını taşıyan masalda, bir dervişin verdiği elma ile çocuk sahibi olan Şah İsmail'in babası masalın sonunda böyle kötü bir tipe dönüşmektedir. Şah İsmail evlenmek üzere üç güzel kızla sarayına döner. Saraydaki büyük besleme, babaya Şah İsmail'i öldürüp kızla da evlenmesini öğütler. Baba bir oyunla Şah İsmail'in gözlerini çıkarttırıp onu bir kuyuya attırır. Evleneceği kızların yardımıyla Şah İsmail kurtulur, gözlerini alır. Şah İsmail'in yardımcısı olan Arap tarafından baba öldürülerek cezalandırılır.

4.3. Halk Hikâyesi

Arap dilinde başlangıçta “kıssa” ve “rivayet” olarak düşünölen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklid” manasında kullanılan “hikâye” deyimi, gerçek veya hayâlî birtakım vakaların, maceraların hususî bir üslupla, sözle nakil ve tekrarı demektir.

Bu tarif, az bir farkla bugün anladığımız “halk” ve “modern” hikâye türü için de kabul edilebilir. Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde “efsane, masal, menkabe, destan, vb.” mahsullerle beslenerek, dinî, içtimaî, hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.

❖ Halk hikayelerinde ailelerin çocuklarının evliliği konusundaki fikirleri onların hayatlarını genellikle olumsuz yönde etkiler ve bu bir süre sonra olayların geliştiği bir mücadele alanına dönüşür.

❖ Arzu ile Kanber Hikayesi'nde erkek kahramanın ailesi o henüz bir bebekken ölmüştür. Evlatlık olarak büyüyen Kanber kendisini büyüten ailenin kızı Arzu'ya aşık olmuştur. Birbirini kardeş bilerek büyüyen gençlerin acı sonlarında kızının mutluluğunu istemeyen anne tipinin etkisi büyüktür. Arzu'nun kendi isteği dışında gerçekleşen evliliği; Kanber'in, kocasının ölümüyle dul kalan Arzu'yu eskiden olduğu gibi kabul etmesi, annesinin bu şartlar altında da gençlerin evliliğini engellemeye devam etmesi hikayenin hep olumsuzluklarla dolu kurgusuyla ilgilidir.

- ❑ Çocuk sahibi olamayan ailelerin olağanüstü yollarla çocuk sahibi olması ve onların geleceğinde statü vurgusu yapmaları da dikkate değerdir.
- ❑ Asuman ile Zeycan hikayesinde bir dervişin verdiği elmayı eşleriyle birlikte yiyerek çocuk sahibi olan bey ve kahya arasındaki münasebet aileler arasındaki eşitsizliğin göstergesi sayılabilir. Beşik kertme nişanlılık gibi kökenine Dede Korkut'un Kitabı'nda rastladığımız eski bir geleneğimiz bu hikayede de karşımıza çıkar. Erkeğin ailesinin hikayenin başlangıç bölümünden sonra olayların gidişinde, Derviş Ahmed'in Zeycan'ı istemek için Kaleli Bey'in huzuruna çıkması ve huzurdan kovulması dışında, önemli bir etkisi yoktur. Gençlerin beşik kertme nişanlı oluşları ve dünyaya gelişlerine sebep olan, adlarını koyan dervişin tavsiyesine rağmen önce kızın annesi ardından da babasının bu evlilik isteğine şiddetle karşı çıkmaları aileler arasındaki sosyal farklılıkla doğrudan ilişkilidir. Evliliğin Erzurum paşasının yardımıyla gerçekleşmesi ve kahramanların kendi ailelerini kurmaları hikayenin en belirgin yönlerinden biridir.

- ❑ Yine aileler arasındaki denkliğin önemli olduğu hikayelerden biri de Aşık Garib Hikayesidir.
- ❑ Birbirlerine kavuşmak isteyen kahramanların aile yapıları bakımından başlangıçta birbirlerine denk oluşları ve erkek kahramanın halk hikayelerinde görülen yoksul düşme motifine uygun olarak beş parasız kalması olayların başlangıcını oluşturur. Servetini har vurup harman savurduktan sevgilisine kavuşmak için annesi ve kız kardeşini Tebriz'de bırakarak başlık parası kazanmak üzere gurbete çıkan Aşık Garib karşılaştığı engelleri Halep paşasının yardımı ve Hızır'ın himmetiyle aşar. Kızının evliliğine yüksek bir başlık parasını isteyerek engel olmak isteyen baba kimliği ile tanıdığımız Hoca Sinan, kızını evlendirmek istediği Şah Veled'in hakkından vazgeçmesi ve kendisine yapılan baskılar sonucu gençlerin mutluluğa ulaşmalarına daha fazla müdahale edemez. Ailenin kurulmasında ilk aşama olarak kabul edilen evlilik, hem kahramanlar açısından hem de Aşık Garib'in kız kardeşi ve Şah Veled açısından gerçekleşmiştir.

- ❑ Diğer hikayelerden farklı olarak aile kurma düzenini rüya motifi üzerinden gerçekleştiren metinlerden biri de Elif ile Mahmud Hikayesi'dir.
- ❑ Erkek kahramanın doğumu ve aşık olması başta olmak üzere birtakım olağanüstülükler bulunmakla birlikte aile kuruluşu bakımından ilginç özellikler vardır. Mahmud'un, resmini görerek ve bade içerek aşık olduğu Elif'i bulmak için yolculuğa çıkmadan önce babasından izin alması baba-oğul ilişkisi açısından dikkat çekicidir. Birinci ve ikinci derece kahramanlarının aşk ve yiğitliği bir arada canlandırdığı hikayede erkek kılığında savaşçı kızlarla oğlunun sevdiği kıza göz diken ve oğlunu öldürtmek isteyen hain baba tipi de vardır. Mahmud'la arkadaşları Remilci ve Dalgıç'ın da aynı anda evlenmeleri üç yeni ailenin kurulması açısından da dikkate değerdir.

Statü farkının yanında bazı hikayelerde de din farklılığı üzerinde durulur.

Kerem ile Aslı hikayesinde kahramanların aileleri arasındaki şah-hazinedar farklılığı yanında din ayrılığı da önemli bir yer tutar. Kahramanların babaları başlangıçta birbirlerine yakın iken çocukların ileride evlendirilmelerini kararlaştırmışlarsa da Keşiş vazgeçer ve kızını kaçıır. Kerem'in ailesi, onun sevgilisinin peşinden gitme kararından sonra hikayede etkili değildir. Konu bir kaçma kovalamaca çemberi biçiminde sürüp gider. Keşiş, taşbasması nüshadaki resimde -familya- olarak adlandırılan karısı ve Aslı'dan oluşan Ermeni ailesi, hikayenin sonuna kadar varlığını korur. Sonunda Halep paşasının baskısıyla, Müslümanlığa geçmiş olan kızının evliliğine razı olan Keşiş diktirdiği sihirli gömlekle Kerem'in ve Aslı'nın hazin sonunu hazırlar.

-
- ❑ Denk ailelerin çocukları olan gençlerin evlenmesi ve büyük sorunlar yaşamamaları az da olsa karşımıza çıkar.
 - ❑ Razinihan ile Mahıfiruze Sultan hikayesi, kahramanların ailelerinin denkliği bakımından dikkat çekicidir. Razinihan'ın ailesi hikayenin başlangıç bölümü ile aşık olma bölümü ve iki sevgilinin Kandeher'a dönüp evlenmeleri dışında herhangi bir varlık göstermez. Buna karşılık Mahıfiruze'nin babası, önce aşıklığını beğendiği için Razinihan'ı sarayına kabul etmiş, sonra da kızıyla görüşüğünü fark edince öldürülmesini buyurmuştur. Ancak kızının ricası üzerine Razinihan'ı hapse attıran Hindistan padişahı da gençlerin Kandeher'a kaçışlarından sonra ortalıkta görülmemiştir.

- ❑ Farklı bir denklik hikayesi de Şah İsmail ile Gülizar metninde karşımıza çıkar.
- ❑ Hikaye, padişah oğlu ile Türkmen beyinin kızı arasında geçmesine rağmen kahramanların bu durumları herhangi bir olumsuzluğa yol açmaz. Ancak kızının bir padişah oğlu ile evlenmesine "yörüklük" ile "yerleşiklik" çatışmasından kaynaklanan bir sebeple karşı çıkan anne, hikayenin belki de en ilginç tiplerinden biridir. Eşi Şah İsmail'in babası ile görüşürken, kızının verilme haberini alan bey karısı, kocasına danışmadan obayı toplar ve Hind diyarına göç ettirir. Bu ilginç gelişme, bey karısının eski Türkmen geleneklerinin verdiği yetkiyle hareket ettiği, oba üzerinde eşi yokken karar sahibi olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

- ❌ Yine bir hikayede daha gençlerin kavuşmasına engel olan statü düşkünü annedir.
- ❌ Tahir ile Zühre Hikayesi, padişah kızı ile vezir oğlu arasında geçişi ile dikkati çeker. Dervişlerin duası ve verdikleri elma ile çocuk sahibi olan padişahla veziri, çocukların büyüdüklerinde evlendirileceklerini kabul etmişlerdir. Ancak padişah, karısının yaptırdığı büyü sonucu bu evliliği engeller. Zühre, Tahir'i sevdiği ve onunla buluştuğu halde babasına karşı çıkamaz, başkasıyla evlenmeye razı olur. Hikayenin hazin sonunu hazırlayan Zühre'nin annesi kızının da istemeyerek ölümüne sebep olur. Kahramanların beraberliklerinin engellenmesinde annenin vezir oğlunu küçümsemesi yattığı gibi Zühre'ye gizliden gizliye aşık olan ve iki sevgiliyi sık sık ihbar eden Arap Köle'nin varlığı da yatmaktadır.

Halk hikayelerimizde toplumsal anlamıyla "aile " ve bu kurumla ilgili "gelenekler" yer almaktadır. Ancak hikayelerdeki masal ve destan etkisiyle bu kurumda da belli oranlarda belirsizlikler göze çarpmaktadır. Bazen hikayenin başında sözü edilen bir aile olayın gidişiyile ilgili herhangi bir varlık göstermediği gibi çoğu zaman da silik kalır. Aileler arası çatışmalara fazla rastlanmaz. Anne ve babalar bazen hiç karışmadıkları olaylar sonunda ortaya çıkıp çocuklarının acılarını yaşar, mutluluklarını paylaşırlar. Aile, insanla birlikte var olan bir toplumsal kurum olarak halk hikayelerinin de ayrılmaz ögesidir. Ancak o, hikayenin kendine has mantığına uyarak değişik biçim ve özelliklerle varlığını hissettirmekte, yer yer gerçeği kucaklamakta yer yer de hafif bir sis perdesinin ardına çekilerek varlığını çok az hissettirmektedir.

☒ Kaynakça

- ☒ Aile Yazıları 10, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.
- ☒ Günay, U. “Türk Masallarında Aile”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 2002.
- ☒ Koz, S. “Türk Halk Hikâyelerinde Aile”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 2002.